

УДК 321:(87)+(72)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537742>

ТРАЄКТОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ТА ЗАГАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ВЕНЕСУЕЛІ ТА МЕКСИЦІ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ Й КОНТУРНІСТЬ ЗМІН

О.В. Барабаш

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті розглядаються траєкторії політичних режимів в контексті загально-трансформаційних процесів в Мексиканських Сполучених Штатів та Боліваріанській Республіці Венесуела. Залучається необхідна нормативно правова база й статистичні дані щодо з'ясування окремих параметрів розвитку, досліджуються різномірні чинники впливу на формування і форматування політичних процесів, їх взаємозв'язок, встановлюються ключові фактори інституціалізації явищ в сфері політичного життя та характер їх подальшого розвитку, виявляються больові точки та вузли конфліктності системного ґатунку. В підсумку узагальнюється отриманий матеріал, позначаються проблемні зони політичних режимів, здійснюється вихід на розуміння факторів позитивних змін, результативних переутворень за вектором – успішність/ефективність, виділяються площини та дієві інструментальні складові позитивно результативного сценарію,

***Ключові слова:** траєкторії політичних режимів, політичні процеси, Мексика, Венесуела, неолібералізм, делегативна демократія, демократія участі, країни Карибського басейну, політичний режим Мексики, політичний режим Венесуели.*

ТРАЕКТОРИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ И ОБЩЕ-ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ВЕНЕСУЭЛЕ И МЕКСИКЕ: ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И КОНТУРНОСТЬ ИЗМЕНЕНИЙ

О.В. Барабаш

В статье рассматриваются траектории политических режимов в контексте обще-трансформационных процессов в Мексиканских Соединенных Штатах и Боливарианской Республике Венесуэла. Используется необходимая нормативная правовая база и статистические данные относительно выяснения отдельных параметров развития, исследуются разнородные факторы воздействия на формирование и форматирование политических процессов, их взаимодействие, устанавливаются ключевые факторы институциализации явлений в сфере политической жизни и характер их дальнейшего развития, выявляются болевые точки и узлы конфликтности системного характера. В итоге обобщается полученный материал, маркируются проблемные зоны политических режимов, осуществляется выход на понимание факторов позитивных изменений, результативных преобразований по вектору – успешность/эффективность, выделяются плоскости и действенные инструментальные составляющие позитивно результативного сценария.

***Ключевые слова:** траектории политических режимов, политические процессы, Мексика, Венесуэла, неолиберализм, делегативная демократия, демократия участия,*

страны Карибского бассейна, политический режим Мексики, политический режим Венесуэлы.

TRAJECTORIES OF THE POLITICAL REGIME AND GENERAL-TRANSFORMATIONAL PROCESSES OF VENEZUELA AND MEXICO: FEATURES OF DEVELOPMENT AND CONTOURS OF CHANGES

O. Barabash

The article discusses the trajectories of political regimes in the context of the general transformation processes in the United Mexican States and the Bolivarian Republic of Venezuela. The necessary regulatory legal base and statistical data are used to clarify individual development parameters, investigate various factors influencing the formation and formatting of political processes, their interaction, identify key factors of institutionalization of phenomena in the political sphere and the nature of their further development, identify systemic conflict points and nodes. Character: The project of globalization, which, as a general denominator of interaction and cooperation, includes the values and rules of the neoliberal style with all the relevant institutional assets (international law, its implementation in national legislation, the bodies of international coordination of efforts in various spheres, democratic political regimes, etc.), apparently today met with the complexities of development. The path of neoliberal reforms for various states of the present, finding the best algorithm of development does not look axiomatic any more. The world of political events shows that the parameters that set the modularity and impulsive force in relation to the length and depth of transformations can have different nature - these are factors of the material nature, the orientation on the preservation or confirmation of certain values, «trends of situational» (due to a set of circumstances follow the path available variability), an attempt to find a special path and leave a mark on the history of the country or the world, or even the motivation of an irrational nature (given the increasing emotionalization of communication Due to the spread of new technologies impact on mass consciousness). On the surface, a combination of factors and the question arises – which of them is decisive at the time of making strategic decisions at the national or international level. However, democracy itself is not a goal if it is perceived as a normatively static system with formally expressed institutional features, it is a process. Therefore, with regard to the democratic political regime and the ways of its development, the peculiarities and prospects, we see discussions both theoretical and practical. In our view, the neoliberal vector of further development remains the key, in any case, political discourse in the West is being built in connection with it. Regarding the above-mentioned problems, Mexico and Venezuela provide a wealth of analytical material in trends of general development and trajectories of political regimes that allows us to understand some aspects of political phenomena in order to use the positive experience in political transformations in Ukraine. As a result, the material obtained is generalized, problem zones of political regimes are labeled, an understanding of the factors of positive changes, successful transformations along the vector – success / efficiency, is achieved, and planes and effective instrumental components of the positively effective scenario are highlighted.

Key words: trajectories of political regimes, political processes, Mexico, Venezuela, neoliberalism, delegative democracy, participation democracy, Caribbean countries, the political regime of Mexico, the political regime of Venezuela.

Постановка проблеми. У сучасному, сповненому достатньо різномірною інформацією, світі ми маємо можливість споглядати й аналізувати

суми подій, що є віддаленими географічно, сповненими ситуативно відсторонених від нашого суспільно-політичного життя трансформацій, але змістовно показових щодо окремих параметрів, чинників чи тенденцій. Процес розвитку нашої держави, на наш погляд, особливо потребує уваги в площині вивчення досвіду інших держав, особливостей їх політичних процесів, траєкторій політичних режимів, екзогенних та ендогенних чинників впливу, взаємозв'язку явищ політичного життя, результативності реформ, тощо, та, відповідно, розробки теоретичної бази та методологічних рекомендацій щодо використання окремих заходів в практичній діяльності. За такої змістовної спрямованості матеріали розвитку держав Карибського регіону пропонують нам значну площину вивчення суттєвої кількості політичних процесів, особливостей їх протікання й наслідків. У цій публікації зосереджуємо дослідницьку увагу на політичних траєкторіях що відбулися в останні десятиліття у Мексиканських Сполучених Штатів (ісп. *Estados Unidos Mexicanos*) та Боліваріанської Республіки Венесуела (ісп. *República Bolivariana de Venezuela*) в широких контекстах загальних трансформаційних явищ цих держав, інших представників регіону або світу. Мексика й Венесуела були й залишаються одними з ключових гравців на будь-яких рівнях – країни мають значні людські й природні ресурси, є, в більшій мірі – Венесуела, в меншій – Мексика тими одиницями, що володіють родовищами нафти і задіяні в постачанні енергоресурсів. І Мексика і Венесуела після подій 19 ст. (Мексика після війни з Техасом – 1835-36 рр., а потім і з США – закінчилась у 1848 р., у якій втратила більшу частину своїх територій – зі штатів Нью-Мексико, Техас, Аризона, Каліфорнія... і вторгнення 1861-1867 рр. Великобританії, Франції й Іспанії та проголошення імперії на чолі з австрійським ерцгерцогом Максиміліаном (розстріляний після поразки коаліційних військ, що підтримувались частиною населення), Венесуела після років боротьби за незалежність від Іспанії під проводом Симона Болівара – завершилась в 1921 р. утворенням Колумбії (інколи використовують термін сучасного походження Велика Колумбія, територія якої утворювалась територіями сучасних

Венесуели, Колумбії, Еквадору й Панами) – а після його смерті у 1930 утворенням власне Венесуели, та конфлікту за території з Британською Гвіаною – завершився підписанням угоди у 1995 р.) не мали тривалих зовнішніх загроз і викликаних ними військових конфліктів.

Сукупність факторів, вочевидь, сприяла перетворенню цих держав у найбільш розвинені, заможні, успішні. Проблематика, яка виникає на цьому загальному підґрунті – які внутрішні процеси, пов'язані із засобами організації й здійснення влади, можливо конфігурації політичних процесів, особливості політичної культури підсумково призвели до ситуації сьогодення, коли Мексика, переживши низку внутрішніх потрясінь різного ґатунку, зрештою, входить до складу G20, і є однією з найпотужніших економік світу, серед лідерів міжнародної політики, впливовий суб'єкт регіону. Різного роду міжнародні авторитетні рейтинги засвідчують динаміку зростання її позитивних показників – тут Мексика слідує майже поруч з державами-лідерами Карибського басейну щодо процесів демократизації: Коста-Рікою (визначається у якості консолідованої демократії) та близькою до неї Панамою (за версіями – гібридна демократія, демократія), покращення рівня життя. За рівнем визнання себе щасливими, населення Мексики у 2016 році – дані Інституту Землі (The Earth Institute) – розташувалось на 21 позиції, «пропустивши вперед» лише населення Коста-Ріки (14 позиція). Щоправда, не все виглядає однозначно – високий рівень злочинності в країні та традиційно високі місця в рейтингах щодо корумпованості влади дисонують поряд з загальними тенденціями. Але і в цих проблемних зонах і больових точках влада намагається віднайти алгоритми дії – так задля подолання підстав до корумпованих дій, ще у 2002 р. тодішній Президент Мексики Вісенте Фокс Кесада наголошуючи, що будується Мексика 21 століття (за обсягами економіки Мексика вже перемістилась на 9 місце в світі), підкреслював: в ній має здійснитися перехід від закритості до прозорості в діяльності органів державної влади і в цьому процесі мають приймати участь усі. Було ініційовано прийняття Федерального закону «Про прозорість і доступ до

державної громадської інформації» (SEGOB, 2002), оскільки, як підкреслював президент, реформи стануть невідворотними лише у випадку якщо вони стануть результатом демократизації діючих інститутів. Згодом була створена і Комісія з транспарентності й доступу до суспільної інформації (INEGI) – орган-гарант, відповідальний за застосування позначеного закону (INEGI, 2018).

Показово відмінна ситуація в Венесуелі. Політичний режим, який визнавався більш демократичним та конкурентноздатним щодо внутрішніх реалій та вирішення зовнішніх викликів (тривалий консенсус еліт і потенціали розвитку в умовах усталеної двопартійності), лідерство щодо потенційних можливостей нафтовидобування в умовах стабільно-високих цін на нафту (виключно періоди кризових знижень) давали усі підстави до очікувань майбутнього. Між тим загальна траєкторія політичного розвитку й бурхливі політичні події останніх десятиліть призвели до вельми неоднозначної загальної картини. У проспективному індексі щодо створення шляхів від бідності до процвітання, який використовує цілу суму параметрів оцінювання якості динаміки розвитку, Венесуела розташовується на 132 місці в світі (Коста-Ріка – 29, Панама – 40, Мексика – 61, Україна – 112). Рейтингування країн світу, яке проводиться Freedom House з метою оцінювання перспективності динаміки процесів, розташовує Венесуелу за показниками 26 зі 100 (Мексика – 62/100, Гондурас – 48/100, Гаїті – 41/100, Куба – 14/100).

У 2017 р. країна посіла 2 місце в світі за рівнем безробіття – 26,4%.

30.11.2018 у випуску новин телеканал Simon, з посиланнями на дані іноземних інформагенств, оприлюднив таку інформацію – вже кожен 12-ий мешканець Венесуели залишив країну, загальний потік емігрантів перевищив цифру 3 млн., кожного дня тільки до сусідньої Колумбії прибувають нові 3 тисячі переселенців.

На нашу думку вивчення обставин та досвіду трансформацій у Мексиці та Венесуелі є важливим для розуміння факторів модернізацій політичних режимів за вектором успішність / низька ефективність, формування уявлень

щодо особливостей протікання політичних процесів з метою виділення суми дієвих інструментальних складових позитивно результативного сценарію, чи окремих його елементів, як інституційного, так і процесуального, або будь-якого іншого характеру. Зрештою, історія розвитку цих країн надає широку базу матеріалів щодо того, які механізми, аспекти трансформацій можуть бути використані в Україні і яких переутворень політичного характеру слід уникати як сповнених ризиків і неоднозначності перспектив. Досвід Мексики й Венесуели може бути додатково цінним з урахуванням наступних параметрів: в Мексиці тривалий час існував авторитарний режим з однопартійною системою, і в Мексиці й Венесуелі в різному обсязі держава контролювала цілі галузі економіки, вдавшись свого часу до націоналізації (в Мексиці 1936–38 рр. були націоналізовані окремі залізничні лінії, нафтовидобувна промисловість, згодом хімічно-переробна, в Венесуелі процеси ствердження держсектору в економіці, намагання регулювати ціноутворення та розподіл товарів й послуг тривають і на сьогодні). Венесуела за територією кількістю населення і ступенем його освіченості співвимірна з Україною.

Аналіз актуальних досліджень. Слід відзначити, що перший блок досліджень, що пов'язаний з проблематикою, яка розглядається – методологія досліджень політичних режимів, політичних процесів. Певною мірою він відтворює складнощі диференціювання площин самого предмету політології за змістовними підрозділами, Якщо прийняти найбільш узагальнену схему розподілу матеріалу, то в залежності від того, підхід якої школи або традиції (англо-американська, європейська) буде використовуватись, актуалізуються дослідження класиків соціологічної думки (емпіричний підхід), щодо широкого розуміння предмета політичної науки як науки про владу. За визначенням Ч. Мерріама, Т. Парсонса, Р. Даля політична наука вивчає те, яким чином розподіляються ресурси в суспільстві та забезпечується політичний порядок в ньому. У розумінні Д. Істона, політологія – наука про те як і яким чином приймаються рішення стосовно усього суспільства і чому для більшості ці рішення у більшості випадків є обов'язковими. Відповідно до розуміння

предмету визначається й сума засобів дослідження. Зважаючи на велике коло підходів класиків політології, ми акцентуємо нашу увагу на нормативному підході, що є авторитетним в середовищі юристів, які слідуючи традиціям позитивізму, мають справу перш за все з кодифікованим правом тобто законом, звертаємо увагу на фундаментальне дослідження В.С. Литвина щодо інституційних та процесуальних вимірів аналізу політичних режимів сучасності, використовуємо структурно-функціональний підхід Т. Парсонса, з його увагою до основних функції (4) будь-якої соціальної системи.

Безпосереднє відношення до матеріалу, що досліджується, має робота Г. Алмонда і С. Верби, що в рамках класичного порівняльного дослідження політичних культур на межі 50-60 рр., визначили політичну культуру Мексики як взірець патріархальної. Щодо порівняння окремих політичних режимів й методики виявлення параметрів успішності або відсталості, складний багатоаспектний метод пропонується в проекті політичного атласу під керівництвом А.Ю Мельвіля, а також в дослідженні В.С. Литвина стосовно технології й методу вимірювання кількісних і якісних показників політичних режимів в країнах Європи. Окремо звернемо увагу на роботу М.А. Бучина щодо політологічного аналізу основних методик вимірювання рівня демократії.

Щодо конкретно матеріалу відносно особливостей розвитку саме Мексики й Венесуели – окремий акцент на аналізі політичних партій в системі влади і владних структур роблять В.П. Кириченко, І.Ю. Тумасов, цілий блок питань стосовно розвитку політичних процесів у контексті економічної ситуації й ресурсних можливостей розглядає В.Я. Гельман, інтеграційні процеси й тенденції економічного розвитку країн Південної Америки й Карибського регіону аналізує П.П. Яковлев. Детальний аналіз щодо специфіки політичного процесу в Венесуелі здійснюють Е.С Дабагян і Ю.І. Візгунова.

Мета статті – з'ясувати зміст та спрямованість траєкторії політичних режимів Мексиканських Сполучених Штатів та Боліваріанської Республіки Венесуела. Для досягнення зазначеної мети пропонується розв'язати такі

завдання: дослідити особливості трансформаційних процесів Мексики й Венесуели в політичній площині, виявити чинники впливу на формування політичних процесів у зазначених країнах, узагальнити отриманий матеріал й проаналізувати причини змін політичних режимів, позначити їх недоліки системного характеру, вийти на розуміння факторів позитивних змін, результативних переутворень, тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу. Інституційні підвалини Мексиканських Сполучених Штатів встановлювались у зв'язку з використанням нормативно-правового досвіду різно-джерельного походження. Коли мова йдеться про залучення змістовних параметрів правової культури, згадуються наступні джерела: індіанська, іспанська, французька та англо-американська. Загалом правову систему Мексики відносять до окремої латиноамериканської групи романо-германської правової сім'ї, в якій у якості моделі для приватного права була використано законодавство Європи, а стосовно публічного права застосовано вже опрацьовані в США механізми і інститути. Відносно кодифікації правовідносин стосовно комплексу питань індивідуальної власності, Мексика орієнтувалась на засоби й норми кодифікації Франції з їх увагою до врегулювання майнових аспектів з урахуванням того, що позначається як рецепція римського права – їх відтворюють, розвивають Торгівельний кодекс 1854 р., Цивільний кодекс 1870 р., та Цивільний кодекс 1884 р. Конституціоналізм Сполучених Штатів Америки сприяв привнесенню вже в сферу публічного права Мексики засад президентської республіки, реалізації ідеї розподілу гілок влади, федеральному устрою, створенню механізмів стримувань і противаг. Мексика пішла шляхом симбіозу й щодо уявлень про джерела права – джерелом права визнавався закон (центральне місце стосовно цього положення займала Конституція Мексики), але водночас з цим доктринальним романо-германським розумінням витоків права, серед джерел права вказувався й судовий прецедент (вплив англо-американської традиції) і індіанські звичаї. Сполучалися й юридичний позитивізм з його

увагою до встановленої і прописаної нормативності й концепції природного права.

Принципи державного управління, що є зафіксованими в нормах Конституції 1917 р. стверджують основи представницької ліберальної демократії з усім необхідним переліком прав і свобод, регулярним проведенням вільних виборів шляхом всезагального прямого й таємного голосування, політичним плюралізмом, відділенням церкви від держави і т.п. Але те, що робить змістовно важливий акцент в усьому комплексі правовідносин і що, на нашу думку, відіграє значущу роль в розбудові й подальшій траєкторії політичного режиму – стверджуються ідеї етатизму, соціального партнерства та соціальної солідарності з можливостями збільшення ролі й корекції щодо обсягу функцій держави в різних сферах суспільного життя. Закладені в законодавстві й усій правовій системі ситуативно-варіативні модифікації розвитку з потенціалом збільшення ролі держави, зрештою, призвели до того стану речей, що замість демократичного політичного режиму Мексика на 71 рік (1929-2000 рр.) отримала достатньо жорсткий, але не репресивного гатунку авторитаризм з однопартійною системою й механізмами репродукції цього статус-кво. Які фактори сприяли саме такому сценарію подій? Як відзначає В.Я. Гельман: «Мексика, запозичивши американську модель конституції з сильною президентською владою не змогла створити ні стабільної конкурентної партійної системи, ні стійкої федерації» (Гельман, 2010, с. 191). Потрясіння 1910-1917 рр., революція, подальші заколоти й збройні протистояння різних груп впливу і тиску призвели до посилення влади т.зв. «касіків» на місцях. Але тривала хаотична небезпечність ситуації сприяла пошуку домовленості між ними на загально-мексиканському рівні, підключення представників різних еліт у справі пошуку консенсусу. Коли у 1920 році до влади прийшов генерал Альваро Обрегон, то навколо нього об'єдналися самі різні політичні сили. А. Обрегон, після завершення терміну президентських повноважень, вдався до кроку, що став:

1) прообразом системи «дедазо» (походить від ісп. – вказувати пальцем – маючи на увазі визначати свого наступника і потім залучати адмін. ресурс, використовувати інші важелі впливу задля отримання влади тим, кого обирає носій влади (президент);

2) технологічним рішенням проблеми неможливості займати посаду лідера (президента) більше ніж встановлено законодавством (виключно один термін) – влада «передається» наступнику за умови її подальшого «повернення» на наступний термін з формальним збереженням вигляду демократичної процедури.

А. Обрегон, заручившись підтримкою головних політичних гравців «передав» владу генералу Плутарко Кальєсу. Вони обидва слідували ідеям не соціалізму чи лібералізму, а стояли на позиціях націоналізму, державного капіталізму (збереження ролі держави в економіці залишало могутній важіль впливу на політичну ситуацію). На наступних виборах за мовчазної згоди еліт П. Кальєс «повернув» владу А. Обрегону, але під час святкового обіду з приводу перемоги той був застрелений релігійним фанатиком, що помстився за антиклерикалізм А. Обрегона. У цій ситуації було закладено основу партійно-політичного єднання, що надалі призвело до показової риси політичного режиму Мексики впродовж більш ніж 70-ти років: повне домінування на політичній арені однієї партії. За політично кризових обставин П. Кальєс, який не мав права займати посаду президента (віце-президент не обирається) пішов нестандартним для латиноамериканських країн шляхом – «Домігшись від парламенту призначення свого ставленика у якості тимчасового президента, він не просто маніпулював за кулісами прийняттям всіх політичних рішень, але й створив нову політичну коаліцію в підтримку збереження стабільності режиму – Національно-революційну партію» (Гельман, 2010, с. 193). До її складу увійшли представники окремих партій, профспілки, аграрії, військові, локальні політичні об'єднання, що виражали інтереси «касіків» – так було досягнуто організаційної єдності далеких за ідеологічними вимірами елементів під «покровом» влади. Новостворена партія взяла під свій контроль

ключові урядові посади і використовуючи потужності держапарату вийшла на нові вибори з ефективними технологіями досягнення потрібного результату, серед яких фальсифікації та підтасовки результатів набули значного поширення.

Так в історії Мексики почався новий етап ствердження авторитарного політичного режиму, що, з однієї сторони, мав свої унікальні риси й історію, з іншого – володів тією сумою рис, що дозволили розглядати його як показовий. Як зазначали В.П. Кириченко та І.Ю. Тумасов, – політичне життя Мексики з 1929 р. було пов'язано з «необмеженою гегемонією Інституційно-Революційної партії» (*Partido Revolucionario Institucional* – PRI, так згодом стала іменуватися новостворена партія), партія перетворилась в ядро політичної системи «відбулося зрощення правлячої партії з державою. Фактично у країні було відсутнє громадянське суспільство» (2002, с. 122). Декларовані PRI цінності та ідеологічні постулати, тим не менш, не заважали їй тривалий час бути партією, в якій спостерігалися певні коливання щодо світоглядних орієнтирів, зміщення в політичному курсі. Партія поєднала настільки різнорідні елементи еліт і, водночас, залишала їм у межах діючої системи можливості вертикальних переміщень, з гарантованим високим відносно суспільства (навіть якщо низьким у самій системі) статусом, що ключові актори політичної сцени Мексики більш ніж 70 років націлювались на збереження статус-кво. Партія завжди працювала на лідера й згуртовувалась навколо нього, її представники гарантовано отримували високі державні посади. Особливістю цієї моделі співвідносин держави й партії і було те, що у ролі партійного лідера виступав президент. Під час терміну виконання своїх обов'язків президента, останній вибирав собі наступника і лише з настанням виборчої кампанії (щоб застерегтися від непотрібної суспільної уваги до претендента й зайвий раз перевірити на лояльність своє оточення) називав його ім'я. Ресурси держави й партії починали працювати на кандидата. Спеціальний закон регламентував особливий процедурний елемент – за пів року до початку виборчої кампанії, кандидат мав залишити державну посаду і претендувати лише на той пост,

який не займав до цього (депутати, чиновники, військові мали звільнитися й, таким чином, проявити свій намір). Якщо хтось грав не за системними правилами – ставало зрозумілим заздалегідь і вживалась заходи щодо відсторонення такої особи. Між тим, режим був не репресивним, а, скоріше, спрямованим на «підключення» до системи через різного ґатунку заохочення й стимули. Ми можемо зафіксувати сукупність параметрів авторитарного політичного режиму в дії. «Для того щоб зберегти необмежену владу у своїх руках, авторитарний режим здійснює циркуляцію еліт не шляхом конкурентної боротьби на виборах, а кооптацією (вольовим введенням) їх в керівні структури» (Мухаев, 2010, с. 184). Існування інших політичних партій, вплив яких ретельно відстежувався у встановлених PRI межах, наявність не впливової опозиції, та певний рівень суспільного плюралізму дозволяли стверджувати еліті про легітимність її влади в межах існуючої системи. «...не існує чітко розробленої правлячої ідеології ... немає строго організованого контролю над соціальною та економічною інфраструктурами громадянського суспільства, над виробництвом, профспілками, навчальними закладами, масовими організаціям, засобами масової інформації. Автократія не вимагає демонстрації відданості з боку населення, як за тоталітаризму, їй досить відсутності відкритого політичного протистояння. Однак режим нещадний до проявів реальної політичної конкуренції за владу, до фактичного участі населення в прийнятті рішень з найважливіших питань життя суспільства, тому авторитаризм пригнічує основні громадянські права» (Мухаев, 2010, с. 184). Тривалий час засоби масової інформації привчали населення до думки, що існуючий стан речей є оптимальним і тому незмінним (якщо при владі особа або партія перебувають 10–15 років, то починає зростати покоління, яке вже виховане в певній системі координат і схильне сприймати стан речей нормативним – щоправда, лише за умов відсутності соціально-економічних потрясінь). Завдяки економічній кон'юнктурі, вирішення питання з великими латифундіями, ситуація в Мексиці залишалась стабільною, а населення настільки звикло до панування PRI, що стало майже масово ігнорувати

вибори. Абсентеїзм тривожив еліту, але лише певною мірою – на виборчі дільниці стали завозити продукти, товари, щоб залучити виборців до електорального процесу. Відомий приклад – перед виборами людям безкоштовно роздавали черевики, але лише на ліву ногу, з обіцянкою видати правий черевик вже безпосередньо у день голосування, у разі голосування особи.

Наприкінці 20-го століття Мексика пережила кілька критичних для себе ситуацій з соціально-економічним напруженням надзвичайного високого рівня. Якщо в 70-ті роки політичний режим мав можливість використовувати ресурси нових нафтородовищ на південному сході країні (Мексика вийшла на 4 місце в світі як експортер нафти), то наступні десятиліття почали демонструвати вузли не ефективності політичної системи й неготовності до розв'язання новітніх викликів політичним режимом. Виявилось, що створена модель здійснення влади дисонує з системними параметрами політичних режимів, що на основі неоліберальної теорії та практики почали демонструвати динаміку розвитку, конкурентоздатність, успішність. Особливо показовим у цьому відношенні був досвід США. Будь-яка система, зустрівшись з потрясіннями і випробуваннями, або вистає незмінною до наступних потрясінь, або модифікується, змінюючи окремі елементи, або заміщується іншою, що в більшій мірі відповідає реаліям, Ряд кризових потрясінь розколов еліту Мексиканських Сполучених Штатів. Стало очевидним, що розвиток Мексики можливий за умов демократизації політичного режиму, реального плюралізму, багатопартійності, лібералізації економіки (приватизація значного державного сектору).

Закони 1993 року про іноземні інвестиції, про конкуренцію, інші – цілий блок рішень в економічній сфері розпочали трансформації, спрямовані на розвиток мультилатералізму, що за умов глобалізованих тенденцій сучасності є можливим за визнання ключових «правил гри» неоліберального ґатунку. В 1996 році було змінено виборче законодавство, внаслідок чого партії отримали рівні можливості участі в виборчих змаганнях. Новий закон встановив, що для

отримання реєстрації партія повинна зібрати 3 тис. підписів щонайменше у 10 з 32 суб'єктів федерації, або у 100 з 300 одномандатних округів. Офіційно встановлений бар'єр для збереження реєстрації загально національної політичної партії на федеральних виборах – 2%. Державне і приватне фінансування партій, що приймають участь у виборах встановлено у пропорції 90 до 10.

«Реформування виборчої системи шляхом внесення серії поправок до Конституції 1917 року і прийняття відповідних законів (1978, 1986, 1989, 1990, 1993, 1994 рр.) Призвело до створення електорального законодавства (1996 р.), що юридично забезпечило досить надійні інструменти захисту виборчих прав громадян і цілий комплекс механізмів проведення змагальних і прозорих електоральних процедур на багатопартійній основі. Таким чином, вдалося розхитати авторитарну, корпоративну інституційно-політичну структуру «держава – PRI» і створити передумови для змінюваності влади на всіх рівнях за підсумками голосування на місцевих і федеральних виборах» (Визгунова, 2015, с. 121).

Драматичні вибори президента 2000 року зрештою засвідчили зміну політичного режиму – після 71 року домінування PRI, до влади прийшов представник іншої політичної сили – Висенте Фокс, партія PAN (*Partido Acción Nacional – Партія Національної Дії*). Впродовж наступних років сформувалась конкурентноздатна, демократична багатопартійна система, що вплинула на змінність, прозорість, відповідальність влади, сприяло ствердженню основ демократичного режиму (щоправда на сьогодні поки класифікується, скоріше як гібридний режим, з елементами перехідного характеру). Серед учасників політичного процесу також PRD (*Partido de la Revolución Democrática – Партія Демократичної Революції*). Певний час в політичній аналітиці почали говорити про ствердження стійкої 3-х партійної політичної системи, але процес розвитку, вочевидь, триває. На президентських перегонах 2018 переміг Андреас Мануель Лопес Обрадор, що представляє *Movimiento Regeneración Nacional – Рух Національного Відродження*.

З 1 січня 1994 року (договір підписано 17 грудня 1992 року) розпочалася дія міждержавної угоди щодо вільної торгівлі NAFTA між США, Канадою та Мексикою (договір пролонговано, але на дещо інших умовах, більш вигідних для США в грудні 2018 року на саміті G20). Підключення Мексики до тісної економічної взаємодії на основі нових правил неоліберального гатунку сприяло набуттю високих темпів економічного зростання, щоправда криза 2008 року у США найбільш вдарилася саме по Мексиці. Оправившись після удару, Мексика продовжує співпрацю з США на різних рівнях – проекти РРР (*Plan Pueblo Panama*, координація зусиль країн Центральної Америки, Карибського Регіону задля будівлі об'єднуючої транспортної магістралі), АР (*Alianza del Pacífico*, Тихоокеанський Альянс – Мексика, Колумбія, Перу, Чилі, а також, після підписання договору про вільну торгівлю з Колумбією, Коста-Ріка. Проект замислювався у межах реалізації наміру створення 2-х стратегічних кілець ще адміністрацією Барака Обами, щоб зменшити вплив Китаю на Тихоокеанському узбережжі, та тримати руку на пульсі подій щодо найбільших продуктових ринків Південної Америки – Уругваю й Парагваю у відносинах з Китаєм). Мексика є одним з ключових членів Співтовариства Латиноамериканських та Карибських держав, що виникло у 2011 році (*Comunidad de Estados Latinoamericanos y del Caribe, CELAC*), та вперше в історії об'єднало усі 33 країни регіону, але (на відміну від Організації Американських Держав) без США і Канади.

На розвиток політичних процесів Венесуели, як ми вже відзначали, тривалий час суттєво впливає фактор великих запасів нафти і, відповідно, можливість отримання надприбутків у нафтовидобуванні. З огляду на цей фактор у науковій літературі навіть з'явилася термінологія «ресурсне прокляття» чи «парадокс достатку», оскільки спокуси великих прибутків саме ресурсного характеру породжують неймовірні віражі політичного й економічного розвитку. Як відзначає В.Я. Гельман, сама наявність ресурсних потужностей не означає автоматичних випробувань соціально-економічної сфери, чи політичних потрясінь: «Багато що тут залежить від «спадщини

минулого», від впливу сформованих протягом тривалого часу механізмів політико-економічного управління і взаємозв'язку держави і соціальних груп суспільства» (2010, с. 212). Певна політична традиція, що тривалий час складалась у Норвегії, Нігерії, Венесуели або Мексиці лише засвідчила свою стійкість та ситуативну ефективність щодо подальших державних трансформацій за умов нових економічних обставин, або ж навпаки, політичні режими, вся система влади змінювались під економічний інтерес окремих осіб, (максими Норвегія – Нігерія), чи політичні режими еволюціювали під впливом ресурсного фактору, описуючи зовні незрозумілі траєкторії, утворюючи складні, змістовно пульсуючі конфігурації політичного процесу (Мексика, Венесуела). Але надалі, з чим, можливо, слід погодитись, В.Я. Гельман наголошує, що не все залежить від «спадщини минулого» (2010, с. 212), багато що визначається тими рішеннями, які приймають окремі політичні сили чи лідери у якісь ключові, критичні моменти історії. Стосовно Венесуели, такими стали закон 1922 року про нафту, що надавав дозвіл іноземцям отримувати концесії, що фактично надалі сприяло ствердженню панування американських корпорацій в нафтовидобуванні (вже у 1928 році Венесуела вийшла на 2 місце в світі у якості експортера нафти (слідом за США), та акт про вуглеводні 1943 року (ним податкові прибутки галузі були покладені в основу фінансової системи всієї країни, утворюючи рентозорієнтований ухил в економіці).

Зробимо короткий відступ до політичної історії країни, щоб мати хоча б загальне уявлення про канву подій. Державний устрій Венесуели від самого початку формувався й встановлювався також на кшталт тієї моделі, що була випробувана досвідом США (в усякому разі, замислювався таким, і мова йдеться, перш за все, про сферу публічного права) – республіка президентсько-парламентського типу, з розподілом влади, федеративним устроєм, хоча владні повноваження зосереджені в центрі, але двопалатний парламент). Загалом, за нормами, які декларувались і встановлювались варіантами Конституції – починаючи з Конституції 1811 року і завершуючи Конституцією, що після

проведення референдуму за ініціативою тодішнього президента Уго Чавеса набула чинності наприкінці 1999 року – в тій, або іншій мірі стверджувала значний обсяг прав і свобод (в Конституції 1999 року їм присвячено 110 статей – № № 19–129), плюралізм суспільного життя, виборче законодавство, тощо. Венесуела заявляла про себе як країна, що обирає демократичний варіант розвитку з усіма його інститутами, політичним режимом, іншими атрибутами. Втім, за іронією долі, саме Венесуела пережила потужні громадянські конфлікти, диктатури президента Сіприано Кастро (1899-1908 рр.), Хуана Гомеса (1909-1035 рр.), Переса Хименеса (1952-1958), правління кількох тимчасових президентів (лише в 60–70-ті роки політичні процеси і економічна ситуація «вирівнялись» щодо амплітудності руху). Сьогодні Венесуели також пропонує багатий аналітичний матеріал щодо вивчення траєкторій політичних режимів, оскільки багато в чому експериментує з механізмами й методами здійснення влади («демократія участі», розподіл влади на 5 гілок, інше) актуалізуючи увагу до теорій неodemократії у вигляді делегативної демократії або, за іншими оцінками, диктатур новітнього типу. Ми сподіваємось, що політична сучасність Венесуели ще стане предметом нашого спеціального розгляду, а поки що повернемося до одного з ключових моментів в історії країни, що, на наш погляд, заклав основи конфліктності майбутнього щодо політичних процесів країни.

Військові перевороти, загальне напруження в суспільстві та управлінський хаос 50-их років призвели до погіршення позицій всіх груп впливу, політичних гравців, бенефіціаріїв, Ми вже згадували, що суттєвим фактором розвитку подій була присутність нафтовидобувних транснаціональних корпорацій, що прийшли до Венесуели після закону 1922 року переважно з США. За їх активної участі у 1958 року на зібранні провідних політиків, партій, політичних сил, чиновників, військових, профспілок і представників церкви, напередодні президентських і парламентських виборів, було укладено, а згодом і підписано, так званий Пунто Фіхо (ісп. Punto Fijo – фіксована точка) – документ, що визначав основи

компромісу між усіма значущими суб'єктами політичного життя, позначав сфери впливу і засоби взаємодії, окреслював методи вирішення конфліктів (перемовини, угоди). Згодом було підписано і «Пакт про перемир'я» додатковий документ, який особливо підкреслював необхідність перемир'я між конфліктуєчими сторонами і демонстрував досягнення домовленостей щодо встановлення громадянського спокою. Баланс інтересів базувався на тому, що, можливо, на сьогодні, зважаючи на бізнесові відтінки в політиці, назвали б діловим підходом. «... він гарантував прийняття «правил гри» основними гравцями, які взяли на себе зобов'язання щодо збереження статус-кво. В економічному відношенні пакт Пунто Фіхо був інституціоналізацію розподільних коаліцій. Фактично в країні склалися відносини державного корпоративізму між урядом і парламентом, між профспілками, що «пиляли» доходи від нафтового експорту, увійшли в єдину конфедерацію праці та мали монополію на представництво найманих працівників, і підприємницькими асоціаціями. Такий механізм був характерний для багатьох країн Латинської Америки, але в Венесуелі «мастило» у вигляді ресурсної ренти забезпечувало його стійкість» (Гельман, 2010, с. 174). Більш того, військові й церква, згідно з домовленостями, утримували свій статус і зберігали контроль в своїх справах за умов невтручання в політичні справи, політичні партії одержували гарантії участі в коаліційних угодах навіть за умов меншості в парламенті, президент визначався у якості гаранта політичної системи, свого роду домінуючого актора, з контролем над таможною, податковою системою, держпідприємствами, природними ресурсами, міністрами, губернаторами, армією. Міжнародні відносини й міждержавні справи також визначалися сферою компетенції президента. Виборче законодавство базувалось на пропорційному підході.

Як правило, коли мова йде про функціонування якийсь час пропорційної виборчої системи, у якості однієї з характерних рис процесу в політичній думці відзначають той факт, що зрештою вона призводить до встановлення двопартійної політичної системи. Та ж ситуація згодом сталась і в Венесуелі:

партії COPEI (*Partido Socialcristiano* – Християнсько-демократична партія) та AD (*Acción Democrática* – Демократична Дія) майже в повній мірі витіснили з політичної арени менші партії, а згодом і внутрішню опозицію, що зосереджувало додаткові важелі впливу в руках партійних лідерів.

Вже у 1961 році зафіксовані домовленостями нові правила взаємовідносин учасників «союзу інтересів» були інституціоналізовані в положеннях нової Конституції, яка діяла до кінця 1999 року (найдовше з усіх Конституцій Венесуели). Корпоративізм рентозорієнтованих основних груп впливу, таким чином, став суттєвим чинником підтримання встановленої системи політичних координат і більш ніж 2 десятиліття «утримував» стабільність ситуації в країні. Венесуела 60-х – 70-х рр. сприймалась в світі ледь не як територія спокою й заможності, привабливою моделлю розвитку в умовах регіону (якщо згадували про те, що політичний режим проявляє риси авторитаризму, то водночас підкреслювали й гідний рівень життя, й певний рівень свобод, дієву багатопартійність, демократичність процедур, деспотичність попередніх режимів).

Чи можна використовувати сполучення «демократія пактів» щодо того системного рішення, що відбулося в Венесуелі, і його наслідків – питання залишається дискусійно відкритим, але з погляду на особливості технологічності політичного процесу, його реалізації в змістовності практики і щодо акцентування аспекту знаходження представниками еліт балансу інтересів й виразу його в пактах-домовленостях, ключові положення яких стають згодом пунктами законодавства, на нашу думку, воно точно виражає сутність і підходу і процесу. Певний час здавалось, що система працювала бездоганно – навіть президент, наділений великими повноваженнями, не порушував домовленостей (у 1993 році президент Карлос Перес сам подав у відставку). Але, зрештою, за умов потрясінь початку 90-х, політичні процеси набули зовні неочікуваних контурів, а політичний режим почав трансформуватися у напрямку «демократії участі», «делегативної демократії»,

«диктатури нового типу» (вживається різна термінологія) часів президентства Уго Чавеса й Ніколаса Мадуро.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, зважаючи на складність і багатовимірність досліджуваної проблематики, нам, тим не менш, уявляється можливим зробити такі висновки.

Проект глобалізації, що в якості загального знаменника взаємодії і співпраці передбачає цінності й правила неоліберального гатунку з усіма відповідними надбаннями інституційного характеру (міжнародне право, його імплементація в національних законодавствах, органи міжнародної координації зусиль в різних сферах, демократичні політичні режими, тощо) вочевидь на сьогодні зустрівся зі складнощами розвитку. Шлях неоліберальних реформ для різних держав сучасності, що знаходяться в пошуку найкращого алгоритму розвитку вже не виглядає аксіоматичним. Світова палітра політичних подій демонструє, що параметри, які задають модусність і імпульсивну силу щодо тривалості й глибини трансформацій можуть мати різну природу – це і чинники матеріального характеру, орієнтація на збереження чи ствердження певних цінностей, «тренди ситуативності» (в силу сукупності обставин слідує шляхом доступної варіативності), намагання знайти свій особливий шлях й залишити слід в історії країни чи світу або, навіть, мотивації ірраціонального характеру (враховуючи все більшу емоціоналізацію комунікації у зв'язку з поширенням нових технологій впливу на масову свідомість). На поверхні повстає і суміш факторів з питанням – який з них є вирішальним в моменти прийняття стратегічних рішень на національному чи міжнародному рівні. Стосовно згаданих ракурсів постановки проблеми, Мексика й Венесуела у тенденціях загального розвитку та щодо траєкторій політичних режимів надають багатий аналітичний матеріал, який дозволяє зрозуміти окремі аспекти політичних явищ задля підсумкового використання позитивного досвіду в політичних трансформаціях в Україні.

Авторитарний політичний режим Мексики, що базувався на достатньо гнучкій системі врахування інтересів еліт й взаємодії ключових акторів в системі балансів на основі однопартійності, в кінцевому підсумку все ж «програв» в історичних змаганнях неоліберальним підходам й демократичним переутворенням. Хоча, за дослідженнями Б. Геддес, політичний режим, що базується на пануванні так званої «партії влади», має потужності для існування в середньому вдвічі більше, ніж той, що пов'язаний з владою однієї особи, тим не менш у довгостроковій перспективі він є все одно приреченим. Намагання збереження статус-кво зрештою зустрічаються зі змінами, що відтворюють тенденції самого життя. Скільки б не мріяли представники старшого покоління про повернення до життя часів СРСР, воно вже не буде таким, навіть якщо зовнішні «декорації» будуть відповідати умовам минулого. Авторитаризм і однопартійна система за умов відсутності здорової конкуренції, нерозуміння природи новітніх викликів і адекватних часу рішень, не витримали потрясінь 90-х. Мексика пройшла вже значну частину шляху болючих інституційних трансформацій, реформ неоліберального характеру і демонструє результативність позитивного розвитку в різних сферах. Окремий урок країна засвоїла щодо того, що за усієї надважливості торговельно-економічних зв'язків з США, прив'язка до курсу однієї країни є і своїм ризикованим курсом (криза 2008 у США найболючіше вдарила по Мексиці) – сьогоднішній світ є різноспрямованих щодо економічних зв'язків. Тому Мексика сучасності є активним учасником багатьох міждержавних об'єднань на різних рівнях – неоліберальні реформи і контурна окресленість політичних процесів щодо встановлення демократичного політичного режиму, на наш погляд, сприяють динамічному розвитку Мексики у багатьох відношеннях.

Венесуела дає нам багатий матеріал щодо вивчення політичних процесів й траєкторій політичних режимів. В 60-70 роки 20 ст. майже «вітринна» двопартійність, атрибути демократичного політичного режиму, значний рівень прав і свобод, мали б сприяти готовності Венесуели до гнучких своєчасних трансформацій. Але свою роль відіграв фактор «ресурсного прокляття». За

умов зростання цін на нафту і отримання надприбутку, країна була втягнута в популістські грандіозні плани (проект президента Переса – *La Gran Venezuela*), що вимагали надзатрат без перспектив вигоди. Рентний характер економіки й політичний режим, створений на основі союзу представників еліт з визначеними долями ренти – фактори, які сприяли консервації порядку речей. Коаліції отримувачів ренти не були зацікавлені в диверсифікації вкладів, розвитку інших галузей економіки. Задля підтримання стандартів життя завищувалась заробітна платня для держслужбовців й, особливо високою вона була серед військових й правоохоронців. Для найбільш вразливих верств населення існували свої програми допомоги, фінансової підтримки, тощо. В ситуації зниження цін на нафту з'ясувалось, що економіка в тривалій стагнації, населення не готове до низьких стандартів життя, а політичний режим є неефективним. Вибори грудня 1993 року, коли 2 правлячі партії COPEI та AD разом набрали менше половини голосів засвідчили серйозність кризи. Траєкторія політичного режиму набула особливої форми. На її змістовних характеристиках впродовж правління президентів Уго Чавеса та Ніколаса Мадуро ми ще плануємо зупинитися більш детально, відзначимо лише, що політичний режим сучасної Венесуели іменують в різний спосіб: делегативна демократія, або диктатура нового типу. В самій Венесуелі говорять про демократію участі. Загалом же відзначимо поки заявки країни на лідерство в регіоні (з ідеологічним відтінком), вплив на ситуацію в Еквадорі, Болівії. Стосовно зовнішньополітичної контурності розвитку Венесуели – тут багато що ілюструє об'єднання ALBA, де Венесуела відіграє поряд з Кубою провідну роль.

Демократія сама по собі не є ціллю, якщо сприймати її як нормативно статичну систему з формально вираженими інституційними ознаками, вона є процес. Тому і щодо демократичного політичного режиму та шляхів його розвитку, особливостей і перспектив, ми бачимо дискусії як теоретичного так і практичного характеру. На наш погляд, неоліберальний вектор подальшого розвитку залишається ключовим, в будь-якому випадку політичний дискурс в

країнах Заходу вибудовується у зв'язку з ним. Аналізуючи два основні підходи щодо розуміння деліберативної демократії, які на думку Ш. Муффа, виражені позиціями Дж. Ролза, та Ю. Хабермаса, вона підкреслює: «...одна з цілей підходу демократії обговорення – мета, загальна для Ролза і Хабермаса – полягає у встановленні міцного зв'язку між демократією і лібералізмом і спростування всіх тих критиків, які – як справа, так і зліва – кажуть про суперечливу природу ліберальної демократії» (2004, с. 183). Зрештою, зближення їх позицій спостерігається у ствердженні можливості опору влади і законності на визначені форми публічного обґрунтування, а також у впевненості в існуванні раціональності, яка б володіла не тільки інструментальним, але й нормативним виміром: «розумне» за Дж. Ролзом, «комунікативна раціональність» за Ю. Хабермасом. У підсумку, одна з ключових позицій на якій зосереджується аналіз усіх авторів – чіткий розподіл між «простою згодою» та «раціональним консенсусом». На фоні цих дискусій щодо пошуку нормативних аспектів раціональності, покладених в основу узгодження й прийняття рішень демократіями, ми споглядаємо в межах знову таки демократичного дискурсу (чи такого, що маркується ним), віднайти моделі делегативної демократії, що базується на проголошенні прийняття участі у справах державного управління широких верств населення за принципом квот (селяни, рибалки, робітники, студенти, пенсіонери, інваліди...) і делегуванні владних повноважень законно обраному президенту («демократія участі» за варіантом самоназви, прийнятим у сучасній Венесуелі). Цей варіант звертає нашу увагу на багато моментів, які ще стануть предметом різних досліджень, але емоціоналізація сфери політичного життя, символізація політичного простору і проблемність вивчення раціональності політичного процесу вже стають очевидними. Ніби в протиположному такому розвитку демократії все частіше в науковому й політичному середовищі лунають голоси щодо запровадження моделей демократії, де реалізується мрія про «правління гідних» – меритократія, оскільки негативні процеси розвитку людства, сучасні технології маніпуляції свідомістю досягли такого рівня, що

зберегти демократію для широких мас може, як не парадоксально, тільки еліта. Звичайно, проблема тут, як завжди, в методі визначення еліти. Як варіанти – розглядаються можливості апробації епістократії, реформації виборчого законодавства, за нормами якого може вводиться ценз (освітній, майновий, тощо) на право голосування, кількість голосів на виборця. Таким чином, широкий спектр різнонаправленості розвитку політичних систем світу пропонує широку емпіричну й соціологічну базу для подальшого вивчення й аналізу, в тому числі і такий регіон як Карибський басейн з його змістовною поліваріантністю і динамізмом траєкторій політичних режимів, що можуть бути предметом нашого спеціального дослідження задля рішення завдань пошуку шляхів і методів успішного розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавин, В., Дабагян, Э. и Семенов, В. 2002. *Венесуэла в поисках альтернативы*. Москва: Институт Латинской Америки РАН.
2. Бучин, М., 2016. Політологічний аналіз основних методик вимірювання рівня демократії в світі. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Політичні науки*, 2(1), с. 9–13.
3. Визгунова, Ю.И., 2015. Избирательные реформы – вектор политической модернизации Мексики. В: З. В. Ивановский, ред. *Латинская Америка: избирательные процессы и политическая панорама*. Москва: ИЛА РАН. с. 121–138.
4. Гельман, В.Я., 2010. Венесуэла и Мексика: нефть, авторитаризм и популизм. В: О.Л. Маргания, Н.А. Добронравин, ред. *Нефть, газ, трансформации общества*. Санкт-Петербург: Экономическая школа. с. 165–220.
5. Дабагян, Э. С., 2005. Государства – сколько необходимо, рынка – сколько возможно (идеология боливариЙцев). *Латинская Америка*, 11, с. 18–34.
6. Давыдов, В.М. ред., 2013. *Мексика: парадоксы модернизации*. Москва: ИЛА РАН.
7. Жидкова, О.А. ред., 1986. *Мексиканские Соединенные Штаты. Конституция и законодательные акты*. Москва: Прогресс.
8. Зозуляк, З., 2015. Сучасний стан та чинники розвитку латиноамериканського іультилатералізму. *Вісник Львівського університету. Міжнародні відносини*, 37(3), с. 149–158.
9. Кириченко, В.П. та Тумасов, І.Ю., 2002. Політичні партії в системі влади і владних структур країн Латинської Америки і Карибського басейну. *Науковий вісник дипломатичної академії України*, 6, с. 110–129.
10. Кораллес, Х., 2006. Диктатор нового типа. *Pro et Contra*, 10(1), с. 74–83.
11. Майданик, К.Л., 2007. Латинская Америка: возвращение на авансцену мировой политики (Окончание). *Мировая экономика и международные отношения*, 2, с. 98.
12. Муфф, Ш., 2004. К агонистической модели демократии. *Логос*, 2(42), с.180–192.
13. Мухаев, Р.Т. 2010. *Политология*. Москва: Проспект.
14. Строганов, А. И. 2008. *Латинская Америка в XX веке: пособие для вузов*. 2-е изд. Москва: Дрофа.

15. Яковлев, П.П., 2017. Интеграция в Латинской Америке: центростремительные и центробежные тренды. *Контуры глобальных трансформаций*, 10(4), с. 85–100.
16. *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*, 1999a. [online] Available at: http://www.inea.gob.ve/marco/pdf/1legislacion_nacional/1Constitucion_dela_Republica_BolivarianadeVenezuela/Constitucion_de_la_Republica_Bolivariana_de_Venezuela.pdf [Accessed 17 September 2018].
17. *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*, 1999b. [online] Available at: http://www.mppp.gob.ve/wp-content/uploads/2014/01/LeyesOrganicas/GO-36860_constitucion.pdf [Accessed 17 September 2018].
18. Geddes, B. 2003. *Paradigms and Sand Castles: Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
19. INEGI, 2018. [online] Available at: <http://www.inegi.org.mx/transparencia/comicionT/> [Accessed 17 September 2018].
20. Karl, T.L. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Boom and Petro-States*. Berkeley, CA: University of California Press.
21. Martínez Ahrens, J., 2016. *El peso mexicano sufre la peor caída del planeta por el efecto Trump*. [online] (Last updated 11 November 2016) Available at: https://elpais.com/economia/2016/11/11/actualidad/1478881241_290530.html [Accessed 17 September 2018].
22. SEGOB, 2002. *Ley Federal de Transparencia y Acceso a la Información Pública Gubernamental*. [online] (Last 11 June 2018) Available at: http://www.dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=727870&fecha=11/06/2002 [Accessed 17 September 2018].
23. UNAM, 2017. *Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos*. [online] (Last updated 15 September 2017) Available at: <https://www.juridicas.unam.mx/legislacion/ordenamiento/constitucion-politica-de-los-estados-unidos-mexicanos> [Accessed 17 September 2018].

Інформація про автора

Барабаш Олег Васильович – кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: oleg_vb8@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8479-8926>.

Стаття надійшла до редакції: 21.11.2018 р. Прийнята до друку: 01.12.2018 р.